

SLEDOVÁNÍ KVALITY ŽIVOTA UČITELŮ A STUDENTŮ UČITELSTVÍ

Jitka ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ

Abstrakt: *Ve studii sledujeme jak vnímají učitelé a studenti učitelství kvalitu svého života. Vycházíme z předpokladu, že představy o kvalitě života souvisí s utvářením systému preference hodnot. V tomto systému dochází v průběhu života ke změnám, které se snažíme prostřednictvím našeho šetření postihnout. Kvalitu života jsme ověřovali metodou SEIQoL. Je vhodná pro informaci o preferenci hodnot – jádrových, protože neklade předem žádná kritéria. Výsledky této metody srovnáváme s běžnou dotazníkovou metodou WHOQOL, která obsahuje 30 indikátorů kvality života.*

Klíčová slova: *kvalita života, učitelé, studenti, systémy hodnot*

Úvod

Škola zajišťuje řadu společenských funkcí od získávání základních vědomostí k životu ve společnosti potřebných po osvojování společenských hodnot nutných pro její fungování. Odpovědnost za splnění společenských požadavků je kladena na školu a učitele. Učitelské povolání tak získává vysokou společenskou důležitost. Stává se i stresující činností, pokud podmínky práce neodpovídají možnostem splnění těchto požadavků. Jsou to náhlé úkoly a krátkodobé termíny k jejich plnění, zvýšení administrativně organizačních prací, nezájem žáků o učení, jejich nekázeň, násilí a agresivita. Ve společnosti je malé vědomí o tom, jak je role učitele konfliktní: na jedné straně musí udržovat kázeň žáků, být jim autoritou, na druhé straně má být přítelem, získat důvěru žáků a vytvářet vzájemnou přátelskou atmosféru. Přes vysoký psychický stres povolání učitele má tato profese pozitiva, která pomáhají udržet nadšení pro práci, nepropadnout „syndromu vyhoření“. Možnost učit považují za jeden z bonusů tvořících kvalitu jejich života.

Většina úvah o kvalitě života souvisí se zdravím člověka. Medicínský aspekt tohoto problému se v současnosti přesouvá stále více k jeho psychologickým stránkám. Povolání učitele není považováno za fyzicky náročné, přesto většina učitelů v polovině své profesní kariéry pociťuje po skončení vyučování fyzickou únavu, např. bolesti zad a nohou. Speciálním problémem je také vysoká hlasová zátěž (Řehulka, Řehulková, 2006). Těžšíste zdravotních problémů však spočívá v zátěži psychické, která ve svých důsledcích vyvolává psychosomatická onemocnění. Mohou se projevat zažívacími

potížemi, srdečními arytmiemi a poruchami krevního tlaku, astmatem a respiračními obtížemi, bolestmi hlavy, zvýšeným vnitřním napětím a jinými příznaky psychosomatických onemocnění (Nakonečný, 2004).

Psychologické otázky spojené s kvalitou života bývají souborně pojímány vyjádřením spokojenosti s vlastním životem. Spokojenost je v této souvislosti chápána jako aktivizující motivační faktor činnosti. Cílem naší studie je sledovat, jak se promítá životní zkušenost učitelů do jejich hodnotových priorit, co tvoří pro učitele obsah pojmu kvalita života. Sledujeme, jaké místo přisuzují své práci a jaké další hodnoty jsou důležité pro pocit jejich životní spokojenosti.

Výzkumná otázka, metody šetření a zkoumaný soubor

V našem sdělení se chceme zabývat srovnáním různých metod a technik pro diagnostiku kvality života. Zaměříme se na hodnotu učitelské profese ve struktuře indikátorů tvořících kvalitu života.

Nejčastěji užívané metody k postižení tohoto fenoménu jsou vícepoložkové škály, ve kterých jsou jednotlivé faktory vyjmenovány. V praxi se setkáváme s různými variacemi dotazníku WHOQOL (World Health Organization and Quality of Life), který při posuzování kvality života nabízí cíle a situace, z nichž si jedinec s vysokou pravděpodobností najde položky osobně významné, ale bez připomenutí by se v daném výčtu nemusely objevit. Pro české podmínky byl dotazník upravený Dragomireckou a Bartoňovou (2006). Obsahuje 30 položek – indikátorů kvality života a tři škály sedmistupňového ocenění důležitosti indikátoru, spokojenosti s jeho realizací a nadějí ke zlepšení. V našem šetření jsme využili první dvě, a to míru důležitosti indikátoru a spokojenosti s ním.

Jiným typem metody zjišťování kvality života je dotazník SEIQoL (Schedul for the Evaluation of Individual Quality of Life), který neklade předem kritéria. Vychází z osobních představ dotazovaného o tom, co považuje ve svém životě za důležité. Základem metody je strukturovaný rozhovor, v němž se respondent zamýšlí nad cíli svého života. V dotazníku pak uvádí pět životních cílů, míru uspokojení s jejich realizováním a porovnání jejich důležitosti mezi sebou tak, aby součet dával 100 %. Vyhodnocení se provádí vynásobením důležitosti každého životního cíle s mírou jeho uspokojení.

Další metodou často u nás užívanou pro úsporný počet 21 kritérií je metoda SQUALA (Subjektive Quality of Life Analysis). Vychází z Maslowovy pyramidy potřeb. U každé položky je na pětistupňové škále hodnocena také míra důležitosti a spokojenosti s uvedeným kritériem. Položky se týkají zdraví, základních potřeb, volného času, blízkých vztahů a orientace na společenské hodnoty.

Cílem naší studie je porovnat indikátory kvality života u učitelů a studentů učitelství a zaměřit se na význam hodnoty profese mezi ostatními indikátory kvality života. Dále sledujeme zda užitá metoda ovlivňuje strukturu indikátorů, které tvoří kvalitu života jedince.

Sběr zkoumaných dat jsme prováděli metodou dostupného vzorku. Studentskou část souboru tvořili studenti učitelství z Ostravské univerzity v Ostravě a Slezské univerzity v Opavě. Učitelé, kteří poskytli informace pro naše šetření, byli z Pardubického kraje (převážně z okolí Letohradu) a z kraje Moravskoslezského (z města Ostravy a okolí). Věk studentů se pohyboval mezi 20 až 22 roky, věk učitelů byl mezi 22 až 60 lety (s průměrem $M = 39$ let).

Tabulka č. 1: Popis zkoumaného souboru

Metoda	Učitelé	Pohlaví		Studenti	Pohlaví		Celkem	Pohlaví	
		Ž	M		Ž	M		Ž	M
SEIQoL	48	48	-	108	95	13	156	143	13
SQUALA	41	32	9	-	-	-	41	32	9
WHOQOL	89	76	12	75	55	10	164	132	22
Celkem	178	157	21	183	160	23	361	317	44

Výsledky a diskuse

Výsledky jsme zpracovali pomocí deskriptivní statistiky. Údaje o sledovaných proměnných jsou uvedeny v následujících tabulkách.

Tabulka č. 2: Preference indikátorů kvality života učitelů

Poř. důl.	Metoda SEIQoL	Spokojenost		Metoda SQUALA	Spokojenost		Metoda WHOQOL	Spokojenost	
		Poř.	%		Poř.	%		Poř.	%
1.	Zdraví	2.	35,6	Fyzická soběstačnost	2.	69,1	Spokojený život	1.	50,1
2.	Zaměstnání	4.	24,5	Zdraví	1.	71,2	Svobodná společnost	11.	26,6
3.	Rodina	3.	25,8	Rodinné vztahy	3.	66,2	Dobry partner	8.	32,4
4.	Vztahy sociální	9.	15,8	Láska	10.	49,5	Nemít bolesti	7.	32,7
5.	Děti	1.	45,9	Psychická pohoda	6.	61,5	Psychická pohoda	3.	42,0
6.	Zájmy	8.	17,6	Pocit bezpečí	4.	65,5	Mít rodinu	5.	38,1
7.	Partner	5.	24,3	Svobodná společnost	9.	51,2	Smysl života	10.	30,6
8.	Materiální zajištění	6.	22,2	Spánek	11.	20,0	Kvalita života	2.	46,5
9.	Vzdělání	7.	19,6	Zaměstnání	7.	57,4	Víra v sebe	6.	34,2
10.	Psychická pohoda	11.	10,3	Péče o sebe	5.	62,5	Bezproblémový spánek	9.	30,8
11.	Bydlení	10.	12,5	Sociální vztahy	8.	52,4	Spokojenost s prací	4.	40,5

Tabulka č. 3: Preference indikátorů kvality života u studentů

Poř. důl.	Metoda SEIQoL	Spokojenost		Metoda WHOQOL	Spokojenost	
		Poř.	%		Poř.	%
1.	Zdraví	2.	27,2	Dostatek energie	5.	38,5
2.	Rodina	4.	25,8	Mít rodinu	2.	46,1
3.	Vzdělání	5.	17,6	Dobry partner	4.	40,7
4.	Partner	3.	26,5	Smysl života	7.	36,2
5.	Přátelé	6.	15,4	Svobodná společnost	10.	32,5
6.	Zaměstnání	8.	14,0	Nebýt sám	6.	38,1
7.	Psychická pohoda	7.	15,4	Psychická pohoda	8.	32,9
8.	Materiální zajištění	10.	9,2	Sociální opora	3.	44,2
9.	Volnost	9.	10,4	Nemít bolesti	11.	28,8
10.	Víra v boha	1.	36,2	Rozhodovat v důl. věcech	9.	32,7
15.				Spokojenost s prací	1.	63,5

Všechny tři metody umožňují uvést u každého indikátoru kvality života jeho důležitost a míru uspokojení s jeho realizací. Pracujeme obdobným způsobem jako

u metody SEIQoL tak, že vytvoříme novou proměnnou z dat vztahujících se k významnosti a úrovni uspokojení vynásobením u každé položky. Definitivní hodnota těchto dat u všech škál je proměnnou, s níž dále pracujeme.

Analýzou výsledků tří dotazníkových metod ke zkoumání indikátorů kvality života můžeme konstatovat, že prostřednictvím všech metod se potvrdily základní hodnoty a cíle, k nimž respondenti našeho souboru směřují a které vykazují základní témata lidského úsilí. Jsou to témata zdraví, rodiny a zaměstnání, která tvoří základnu pro další vztahy, dílčí cíle a užší vymezení snah respondentů. Mezi výsledky našeho souboru absentují naopak potřeby kariéerního růstu a další indikátory osobního sebeprosazení.

Snažili jsme se zjistit, zda se obě skupiny, učitelé a studenti učitelství od sebe liší z hlediska důležitosti indikátorů kvality života a v úrovni spokojenosti se sledovaným indikátorem. Základem analýzy bylo celkové skóre dotazníků kvality života WHOQOL a SEIQoL. (Dotazník SQUALA jsme v tomto statistickém zpracování nemohli použít, protože nemá studentský vzorek.) Výsledky ukazují, že obě skupiny se statisticky neliší, pokud jde o celkovou hodnotu důležitosti jednotlivých indikátorů kvality života. Signifikantně odlišné jsou ale hodnoty spokojenosti ($t = 2,032$, $P = 0.047$). Vyšší úroveň spokojenosti s kvalitou života projevují studenti (průměrná hodnota M u studentů je 224.505, u učitelů 189.767).

Naš předpoklad, že dotazníkové metody, které při posuzování kvality života nabízí cíle a situace, z nichž si respondent najde pro sebe významné položky a které by bez připomenutí sám neuváděl, se potvrdil. Pokud má respondent uvést při práci s metodou SEIQoL pět základních cílů, jejich osobní důležitost a míru uspokojení s realizací, nerozvádí různé atributy téhož, více zde generalizuje. Když pracuje s položkami, které základní hodnoty diferencují, např. u zdraví: Nemít bolesti, Mít bezproblémový spánek, Nebýt depresivní, Být pohybově nezávislý, Možnost odpočinout si, Být spokojený se zdravotní péčí apod., významnosti jednotlivých indikátorů se zmenší. Názorně tento aspekt přibližují výsledky prezentované v tabulkách č. 2. a č. 3.

Dotazníky s mnoha položkami k jednomu indikátoru, např. sociálních vztahů, mohou naopak odkryt, který druh vztahů jedinci nebo skupině chybí, jaké vztahy je trápí, po jakých vztazích touží a usilují. Také obsahová analýza zdraví může u dotazníku WHOQOL preferovat položku Dostatek energie, kterou skupina studentů uvádí na prvním místě. Zdraví nemusí u této skupiny zastupovat Absence bolesti, jak uvádíme v tabulce č. 3. Z výsledků našeho pilotního šetření lze usuzovat, že pokud pracujeme s jedincem nebo menší skupinou, je dotazník SEIQoL vhodnou metodou k postižení základního směřování nebo problému respondenta. Pro širší šetření větších souborů jsou vhodnější dotazníky s uvedenými položkami, které mohou upozornit na nějaký výraznější problém. Například téma dobrého spánku u učitelů se objevuje u dotazníků WHOQOL a SQUALA mezi prvními deseti indikátory kvality života, zatímco při užití dotazníků SEIQoL jsme se s tímto tématem nesetkali (Šimíčková-Čížková, Vašina, 2006, 2007, 2008, 2009).

Další otázkou, kterou si klademe v rámci studie, jsou rozdíly v indikátorech kvality života mezi učiteli a studenty učitelství. Protože jsme neprováděli korelační analýzu, nemůžeme uvést statisticky významný rozdíl mezi prezentovanými cíli, ale pouze konstatovat, že obě skupiny uvádějí preferenci stejných hodnot, liší se však v míře spokojenosti, kterou s nimi prožívají.

Význam zaměstnání pro kvalitu života obě skupiny našich respondentů potvrzují. U učitelů má tento indikátor větší preferenci, což odpovídá rozdílům daným věkem a zkušenostmi respondentů. Konstrukce dotazníku SEIQoL, jak bylo uvedeno výše, působí na zvýraznění této hodnoty pro strukturu kvality života. Dva další dotazníky WHOQOL a SQUALA otázky spojené se zaměstnáním rozdělují na několik položek. Důležitost tohoto indikátoru se ve struktuře kvality života posunuje, zůstává však v její první polovině.

Závěr

Tématu „Kvalita profesionálního života učitelů“ se na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity věnuje dlouhodobá pozornost. V našem sdělení se zabýváme srovnáním metod pro zjišťování kvality života a významem hodnoty zaměstnání ve struktuře indikátorů, které kvalitu života utvářejí.

Naše studie ukazuje, jaká pozitiva a negativa mají námi užitými metody. Vícepoložkové dotazníky WHOQOL a SQUALA mohou upozornit na nějaký výraznější problém v oblasti zdraví, blízkých vztahů či společenských hodnot. Indikátorem zdraví může být u mladých lidí Dostatek energie, v dospělém a starším věku bude zdraví vymezováno indikátory, které souvisejí s absencí bolesti, nemoci, dobrým spánkem apod. Pokud indikátor zaměstnání je uveden položkou Být spokojen s prací, má v hierarchii životního snažení menší důležitost než položka Zaměstnání jako důležitý indikátor kvality života.

Naše zjištění ukazují na podobnou strukturu indikátorů kvality života u učitelů i studentů učitelství. Rozdíly v důležitosti hodnot odpovídají potřebám věku a životní zkušenosti respondentů. Studenti jsou proti učitelům s kvalitou svého života spokojenější, což potvrzuje signifikantní rozdíl statistické deskripce. V tom, co pokládají obě skupiny za důležité indikátory kvality života, však mezi oběma skupinami signifikantní rozdíly nejsou.

Dotazníky s více položkami diferencují indikátory kvality života a jsou vhodnější ke sledování cílů a hodnot ve větších skupinách, kde mohou postihnout výraznější aspekt některého tématu kvality života. Projektivní metody typu SEIQoL podávají obraz ústředních – jádrových témat kvality života jedince a vytvářejí prostor pro pokračování kontaktů zejména s respondenty v terapeutické činnosti.

Literatura

- DRAGOMIRECKÁ, E.; BARTOŇOVÁ, J. (2006) *WHOQOL – BREF, WHOQOL – 100*. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 2006
- NAKONEČNÝ, M. (2004), *Psychologie téměř pro každého*. Praha: Academia, 2004
- ŘEHULKA, E.; ŘEHULKOVÁ, O. (2006) Kategorie kvality života v psychologii zdraví. In Řehulka, E. a kol. *Škola a zdraví 21*. Brno: Paido, 2006, s. 579-590
- MÜHLPACHR, P. (2006) Měření kvality života. In Řehulka E. a kol. *Škola a zdraví 21*. Brno: Paido, 2006, s. 598 –606.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J.; VAŠINA, B. (2006) Spokojenost s kvalitou života učitelů základní školy a jiných profesí. In Řehulka, E. a kol. *Škola a zdraví*. Brno: Paido, 2006, s. 615 – 620.

- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J.; VAŠINA, B.; ŠIŠÁK, P. (2008), Health as an Aspect Quality of Life of univerzity Students. In Řehulka, E. et al. *School and Health 21: Contemporary School Practice and Health Education*. Brno: MU, 2008, s. 17 – 24.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. (2008) Quality of Life Viewed in Terms of Empirical Data. In Řehulka, E. et al. *Quality of Life in the Context of Health and Illness*. Brno: MU 2008, s. 31 – 36
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J.; VAŠINA, B.; ŠIŠÁK, P. (2009), Education for Health – New Professional Training for Teachers. In Řehulka, E. et al. *School and Health 21, General Illnes in Health Education: Contemporary School Practice and Healt Education*. Brno: MU 2009, s. 105 – 110

MONITORING OF TEACHERS‘ AND TEACHING PROFESSION STUDENTS‘ QUALITY OF LIFE

Abstract: In the study we follow how teachers and students of education perceive the quality of their life. Our presumption is that the quality of life conceptions cohere with a shaping of value systems. There are changes in the value systems throughout the life that we tried to apprehend. We measured the quality of life through the SEIQoL method. It is appropriate to get information on nucleate value preferences because it does not pose any criteria beforehand. We compare results of the SEIQoL with the common questionnaire WHOQOL that contains 30 indicators of quality of life.

Key words: quality of life, teachers, students, value systems